

Pregledni rad

UDK 343.211.6:343.54/55(094.5)

DOI 10.7251/SVR1307089P

COBISS.BH-ID 3943192

MEĐUNARODNI PRAVNI STANDARDI U OBLASTI NASILJA U PORODICI I PRAVNA ZAŠTITA ŽRTAVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Dr sci Natalija D. Petrić¹

Ministarstvo porodice, omladine i sporta Vlade Republike Srpske

Apstrakt: Zaštita žena od nasilja, uključujući nasilje u porodici, je obaveza koja mora biti jasno artikulirana u zakonima i operacionalizovana kroz politike djelovanja. Žene imaju pravo na život slobodan od nasilja. Obaveza države je da im to pravo prizna, omogući da u njemu uživaju, a u slučaju kršenja prava, obezbijedi svu neophodnu pomoć, podršku i zaštitu i spriječi da se nasilje ponovi. Konvencija Savjeta Evrope o prevenciji i sprečavanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici usvojena je 7. aprila 2011. godine kao prvi pravno obavezujući dokument ove organizacije. Svrha Konvencije je, između ostalog, zaštita žena od svih oblika nasilja i prevencija, kažnjavanje i eliminacija nasilja prema ženama i nasilja u porodici. Kao prvi pravno obavezujući pravni dokument kojim su objedinjeni i unapređeni standardi u oblasti prevencije, podrške, zaštite i javnih politika u oblasti nasilja prema ženama, uključujući i nasilje u porodici, predstavlja dokument koji će, sasvim sigurno, označiti prekretnicu u suprotstavljanju nasilju u porodici u svim državama članicama Savjeta Evrope, pa tako i u Bosni i Hercegovini. Podaci o rasprostranjenosti nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, sa izuzetkom podataka Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske i Federalne uprave policije, nisu dostupni, odnosno, nepotpuni su i ne ukazuju na rodno zasnovanu prirodu nasilja u porodici. Zakoni koji omogućavaju izricanje zaštitnih mjera su sveobuhvatni, ali postupci za izricanje mjera nisu usklađeni sa potrebama žrtava, predugo traju i normiraju se i doživljavaju kao kazna za počinioca nasilja, umjesto instrument zaštite žrtava. Bez obzira na sveobuhvatnu pravnu regulativu u oblasti nasilja u porodici i vladine politike i strategije djelovanja, u Bosni i Hercegovini postoje problemi kada je u pitanju zaštita žena koje su preživjele nasilje u porodici.

Ključne riječi: *nasilje prema ženama, nasilje u porodici, međunarodni pravni standardi u oblasti nasilja.*

UVOD

Nasilje prema ženama, a posebno nasilje u porodici, kao fenomen kojim su pogođene žene širom planete, nije bilo prepoznato kao kršenje ljudskih prava sve do osamdesetih godina 20. vijeka. U posljednjih trideset

¹ Dr sci Natalija Petrić je diplomirana pravnica, viša stručna saradnica u Ministarstvu porodice, omladine i sporta Vlade Republike Srpske, članica fondacije Udružene žene Banja Luka, članica Upravnog odbora udruženja građana „Prava za sve“ iz Sarajeva. Doktorica interdisciplinarne naučne oblasti rodnih studija.

E- mail: natalija.petric@gmail.com,

godina došlo je do velikih promjena kada je u pitanju nasilje u porodici prema ženama, kako u pravnim, tako i psihološkim, sociološkim, kriminološkim i drugim naučnim disciplinama.² Danas je pravo na život bez nasilja u porodici zakonima propisano, ali je i dalje sastavni dio života miliona žena širom svijeta, a pojavljuje se u svim društvima i pogađa žene u svim životnim dobima.³ Interesantno je napomenuti da je nasilje prema ženama bilo pravno neregulisano čak i na nivou Ujedinjenih nacija, koje su tek Preporukama broj 12. i 19. iz 1989. i 1992.⁴, i konačno, 1993. godine, usvajanjem Deklaracije o eliminisanju nasilja protiv žena⁵ zauzele stav o neprihvatljivosti nasilja prema ženama. Sve do tada nasilje prema ženama, kako to kaže Elizabeth Schneider, nije postojalo u pravnim rječnicima.⁶

U posljednjih trideset godina i u oblasti nasilja prema ženama, uključujući nasilje u porodici, uspostavljeni su međunarodni standardi koji predstavljaju minimalne zahtjeve kojima je potrebno udovoljiti kako bi se rješavanju ovog problema pristupilo na adekvatan način. Međunarodni standardi za suprotstavljanje nasilju prema ženama u porodici, uopšteno govoreći, sadržani su u različitim dokumentima, kako onim usvojenim na

² Petrušić, Nevena; Slobodanka Konstantinović Vilić, (2010). Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije. Autonomni ženski centar Beograd, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, str. 7.

³ United Nations, (2006). In-depth study on all forms of violence against women, Report of Secretary General, s. 27-30, pristupljeno: 11.08.2013. <[http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/419/74/PDF/](http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/419/74/PDF/N0641974.pdf?OpenElement)

<[N0641974.pdf?OpenElement](http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/419/74/PDF/N0641974.pdf?OpenElement)>.

European Women's Lobby, (2010). European Women's Lobby Position Paper, Towards a Europe Free From All Forms of Male Violence Against Women. EWL Centre on Violence Against Women, Brussels, str. 1, pristupljeno 27.08.2013.<<http://www.womenlobby.org/spip.php?rubrique62&lang=en>>.

Hagemann White, Carol, (2006). Combating violence against women - Stocktaking study on the measures and actions taken in Council of Europe member States. Council of Europe, Directorate General of Human Rights, Strasbourg, str. 7.

⁴ Opšta preporuka broj 12 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, (1989). Nasilje protiv žena. General Recommendation No. 12. Violence Against Women. <<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom12>>, pristupljeno: 18.8.2013. godine;

Opšta preporuka broj 19 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, (1992). Nasilje protiv žena. General Recommendation No. 19. Violence Against Women. <<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom19>>, pristupljeno: 17.4.2013. godine.

⁵ UN Deklaracija o eliminaciji nasilja protiv žena je *soft law*, dakle pravno neobavezujuća, a Opšte preporuke CEDAW Komiteta smatraju se komentarima Konvencije. Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama, (1993). Nasilje nad ženama - prepreka razvoju. Međunarodni dokumenti, ur. Ignjatović, Tanja, Autonomni ženski centar, Beograd, 2005. pristupljeno: 18.8.2013. godine <http://www.womenngo.org.yu/publikacijedp/medjunarodni%20dokumenti.pdf>.

⁶ Schneider, M. Elizabeth, (2000). Battered Women and Feminist Lawmaking. Yale University Press, New Haven and London, str. 3.

nivou Ujedinjenih nacija, Savjeta Evrope i Evropske unije, tako i u odlukama tijela, koja prate primjenu tih dokumenata, odlučuju u pojedinačnim slučajevima kršenja prava koja se njima garantuju. Pored toga, standardi se postavljaju i kroz tumačenja sadržine ovih dokumenata koje daju ova tijela u vidu preporuka (kao što su to, na primjer, već pomenute Preporuke broj 12. i 19. koje Komitet prati i nadgleda primjenu Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena⁷. Međunarodne standarde pronalazimo i u zaključnim komentarima po izvještajima koje su države potpisnice ovih dokumenata ili članice organizacija koje su ih usvojile obavezne podnositi ovim tijelima, u skladu sa odredbama o izvještavanju. U interesu je država članica da postupe u skladu sa međunarodnim pravnim i političkim dokumentima. Međunarodno pravo, pa tako i ljudska prava, predstavljaju međunarodne civilizacijske standarde koji „označavaju šta znači biti civilizovana nacija i poštovana članica međunarodne zajednice“⁸. Za neke države, posebno one koje su u situaciji zavisnosti od drugih država, ili teže da postanu članice neke nadnacionalne organizacije, kao što je to slučaj sa Bosnom i Hercegovinom, „izuzetno je važno da izbjegnju kvalifikaciju necivilizovane države“⁹. Države članice imaju obavezu da djeluju sa pažnjom/prilježnošću¹⁰ kako bi kaznile počinioce, zaustavile rodno zasnovano nasilje i zaštitile žrtve.

Konvenciju Savjeta Evrope o prevenciji i sprečavanju nasilja prema ženama (protiv žena) i nasilja u porodici usvojio je 7. aprila 2011. godine Komitet ministara Savjeta Evrope kao prvi pravno obavezujući

⁷ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, (1979). United Nations General Assembly. pristupljeno: 17.4.2013. godine <<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>>.

⁸ Merry, Sally Engle, (2006). Human Rights & Gender Violence: translating international law into local justice. The University of Chicago, Chicago, str. 73.

⁹ Merry, Sally Engle, (2006), ibidem, str. 89.

¹⁰ Poznat i kao standard ili obaveza postupanja sa dužnom pažnjom/prilježnošću (engl. *The Duty of Due Diligence*), u oblasti nasilja prema ženama ustanovljen članom 9. Preporuke broj 19. Ujedinjenih nacija, prema kojem su države odgovorne za djela pojedinaca ukoliko ne djeluju s dužnom pažnjom/prilježnošću da bi spriječile kršenje prava ili da bi istražile i kaznile počinioce nasilnih djela, ili obezbijedile nadoknadu žrtvama. Članom 4 Deklaracije o eliminaciji nasilja prema ženama se zahtijeva od država da osude nasilje prema ženama ne pozivajući se pritom ni na kakve običaje, tradiciju, religijska ili druga mišljenja da bi izbjegle svoje obaveze u pogledu njegove eliminacije. Države treba da primijene bez odlaganja sva odgovarajuća sredstva u politici eliminacije nasilja prema ženama i, konačno, treba: [...] da izvrše odgovarajuće mjere radi sprečavanja, vođenja istrage i, u saglasnosti sa nacionalnim zakonodavstvom, kazne djela nasilja prema ženama, bilo da su te radnje učinjene od strane države ili privatnih lica (tačka c). Preporukom Savjeta Evrope Rec(2002)5 od država se zahtijeva da prepoznaju da je dužnost države da radi na prevenciji, istraživanju i kažnjavanju nasilja, bez obzira da li su ta djela počinjena od strane države ili privatne osobe, te zaštititi žrtve (član II). Više u: Chinkin, Christine, (2010). *The Duty of Due Diligence*. Ad hoc Committee on Preventing and Combating Violence Against Women, CAHVIO, Council of Europe, Strasbourg.

dokument u oblasti nasilja prema ženama i nasilja u porodici. Konvencijom su obuhvaćeni standardi sadržani u usvojenim političkim dokumentima na kojima počiva, što je u preambuli nedvosmisleno naznačeno.¹¹ Čak štaviše, u tekstu Konvencije potcrtano je da Konvencija prihvata obaveze koje proizilaze iz drugih međunarodnih instrumenata, kojih su članice ove Konvencije takođe sadašnje ili buduće članice, a koje sadrže odredbe o pitanjima kojima se bavi ova Konvencija (član 71), kao ni da odredbe ove Konvencije neće dovesti u pitanje odredbe nacionalnog zakonodavstva i obavezujućih međunarodnih instrumenata koji su već na snazi, odnosno mogu da stupe na snagu, koji određuju ili bi odredili povoljnija prava za lica u sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (član 73). Prema tome, Konvencijom su utvrđeni minimalni standardi, a države članice imaju pravo svojim propisima omogućiti viši nivo zaštite od njom propisanih. Ipak treba napomenuti da, u savremenom trenutku, Konvencija predstavlja najvažniji i najambiciozniji pravni instrument i predviđa veliki broj instrumenata koje zemlje potpisnice trebaju ugraditi u svoje zakonodavstvo, u cilju uspostavljanja efikasnog sistema prevencije i borbe protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Konvencija još nije stupila na snagu. Otvorena je za potpisivanje 11. maja 2011. godine i stupiće na snagu nakon ratifikacije 10 država, od kojih je najmanje 8 država članica Savjeta Evrope, prvog dana mjeseca po isteku 3 mjeseca od dana posljednje ratifikacije (član 75, stav 5). Dokument prati Izvještaj sa objašnjenjima članova Konvencije¹², čiji je značaj neprocjenjiv, posebno daljeg razvijanja pravnog i političkog okvira država članica Savjeta Evrope u pravcu zaštite žena od nasilja u porodici, ali i svih drugih oblika nasilja.

Bosna i Hercegovina je Konvenciju potpisala na Međunarodni dan žena, 08.03.2013. godine. Oba doma Parlamenta Bosne i Hercegovine, Dom naroda na 31. sjednici održanoj 23.07.2013. godine, a Predstavnički dom na 50. sjednici, održanoj 18.07.2013. godine, dala su saglasnost, a Predsjedništvo BiH, na 38. redovnoj sjednici održanoj 07.08.2013. godine¹³, donijelo je odluku o ratifikaciji Konvencije.¹⁴ Do početka septembra 2013. godine ratifikovalo ju je sedam država: Albanija, Austrija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Italija, Portugal i Turska.

¹¹ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, (2011). <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence-against-women/Conv_VAW_en.pdf>, pristupljeno: 5.08.2013. godine.

¹² Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Explanatory report, (2011). <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence-against-women/Exp_memo_Conv_VAW_en.pdf>, pristupljeno: 5.08.2013. godine.

¹³ <<http://www.predsjednistvobih.ba/zaklj/sjed/1/?cid=193021194.2.1>>, pristupljeno 22.08.2013. godine.

¹⁴ Postupak je propisan Zakonom o postupku zaključivanja i izvršavanja međunarodnih ugovora, objavljen u „Službenom glasniku BiH“, br. 29/00 i 32/13.

KONVENCIJA SAVJETA EVROPE O PREVENCIJI I SPREČAVANJU NASILJA PREMA ŽENAMA I NASILJA U PORODICI I ZAŠTITA ŽRTAVA

Konvencija Savjeta Evrope o prevenciji i sprečavanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici je sveobuhvatan pravni dokument, obavezujući za zemlje koje su joj pristupile. Svrha usvajanja Konvencije, kako je precizirano u članu 1.1. je, između ostalog, zaštita žena od svih oblika nasilja i prevencija, kažnjavanje i eliminacija nasilja prema ženama i nasilja u porodici. Konvencija se odnosi na sve oblike nasilja prema ženama, uključujući i nasilje u porodici, koji disproporcionalno povređuju žene (član 2.1), a države članice se ohrabruju da primjenjuju Konvenciju na sve žrtve nasilja u porodici (član 2.2). Konvencija definiše nasilje prema ženama povredom ljudskih prava i oblikom diskriminacije žena i precizira da su to sva djela rodno zasnovanog nasilja koja imaju za posljedicu, ili je vjerovatno da će dovesti do fizičke, psihičke, seksualne ili ekonomske štete ili patnje žena, uključujući i prijetnje takvim djelima, prisilu ili samovoljno uskraćivanje slobode, bez obzira da li se dešava u javnom ili privatnom životu (član 3.a). Pod nasiljem u porodici, u smislu Konvencije, smatra se svako djelo fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja do kojeg dođe u porodici ili domaćinstvu, odnosno, između bivših ili sadašnjih supružnika, odnosno partnera, nezavisno od toga da li počinitelj dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom (član 3.b). Konvencijom se pod pojmom „rod“ razumijevaju društveno određene uloge, ponašanja, aktivnosti i atributi koje društvo smatra prikladnim za žene i muškarce (član 3.c), a pod „rodno zasnovanim nasiljem prema ženama“ nasilje koje je usmjereno na ženu zato što je žena, ili nasilje koje nesrazmjerno pogađa žene (član 3.d). Žrtvom se smatra svako lice koje je izloženo nasilju prema ženama ili nasilju u porodici (član 3.e), i ukazuje da pojam „žena“ uključuje i djevojčice ispod 18 godina starosti (član 3.f).

Dio koji se odnosi na zaštitu žrtava sadržan je u članovima od 18. do 29. Konvencije, kojima se propisuju opšte i specijalizovane mjere podrške žrtvama. Članom 18. države članice se obavezuju na preduzimanje neophodnih zakonskih ili drugih mjera zaštite svih žrtava od daljeg nasilja (stav 1), pri čemu pružanje usluga ne smije biti uslovljeno spremnošću žrtve da prijavi ili svjedoči protiv bilo kojeg počinioca (stav 3).

Države se obavezuju da mjere koje preduzimaju budu zasnovane na razumijevanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici iz rodne perspektive i da su usmjerene na ljudska prava i bezbjednost žrtve; da su zasnovane na integrisanom pristupu koji uzima u obzir odnos između žrtava, počinitelja, djece i njihovog šireg okruženja; da izbjegavaju sekundarnu viktimizaciju; da imaju za cilj osnaživanje i ekonomsku nezavisnost žena žrtava nasilja; da različite službe za zaštitu i podršku žrtava budu u istim prostorijama; da odgovaraju na specifične potrebe ugroženih osoba, uključujući i djecu žrtve i da su im dostupne (stav 3).

Konvencijom se države obavezuju da obezbijede da nadležni organi unutrašnjih poslova odgovore na sve vidove nasilja i da odmah i na odgovarajući način ponude odgovarajuću i neposrednu zaštitu žrtava (član 50, stav 1), te da imaju mandat da, kao hitne mjere zaštite, u situacijama neposredne opasnosti, počinocu nasilja u porodici izdaju nalog da napusti mjesto stanovanja na dovoljan vremenski period i da mu zabrane da uđe u stan ili stupi u kontakt sa žrtvom ili ugroženom osobom (član 52). Pored toga, Konvencija propisuje i mjere zabrane prilaska, odnosno mjere zaštite koje moraju biti na raspolaganju žrtvama, i ne opterećuju žrtvu finansijski, koje su dostupne bez obzira na druge sudske postupke, ali se kasnije u njih mogu uvesti, koje se izriču na određeni period, odnosno, traju dok se ne izmijene ili ukinu, a kršenje mjera povlači sankcije koje moraju biti djelotvorne, srazmjerne i koje odvrćaju od vršenja djela (član 53, st. 2 i 3).

Članom 22. države se obavezuju da obezbijede specijalizovane usluge podrške žrtvama i njihovoj djeci, između ostalog, posebnu mjeru podrške sigurnih kuća (član 23) i besplatne cjelodnevne telefonske linije za pomoć (član 24). Članom 57. države su obavezne da, u skladu sa svojim nacionalnim zakonima, obezbijede žrtvi besplatnu pravnu pomoć. Konvencijom se naglašava da nije dovoljno samo uspostaviti mjere zaštite žrtava i organizovati rad servisa, jednako je važno obezbijediti da su žrtve informisane o pravima koja imaju i kako i gdje mogu dobiti pomoć.

ZAŠTITA ŽRTAVA NASILJA U PORODICI U PRAVNIM PROPISIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Proces prepoznavanja i priznavanja prava ženama na život bez nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, uslijedio je nakon dugogodišnjeg lobiranja ženskih grupa.¹⁵ Prvi zakon koji je eksplicitno zabranio nasilje u porodici bio je Krivični zakonik Republike Srpske¹⁶, usvojen 2000. godine. U Republici Srpskoj važeći Krivični zakon¹⁷ zabranjuje nasilje u porodici i porodičnoj zajednici i propisuje mjere bezbjednosti koje se mogu izreći učiniocu krivičnog djela sa elementima nasilja, i to: zabrana približavanja i komunikacije sa određenim licem (član 62a), obavezan psihosocijalni tretman (član 62b) i udaljenje iz zajedničkog domaćinstva (62v). Slično

¹⁵ Hasibović, Sanin; Manja Nickel, (2008). Governance of Domestic Violence in Central and South-Eastern Europe. Research Centre for East European Studies at the University of Bremen, str. 8 pristupljeno 13.08.2013. <http://www.changing-europe.org/download/Summer_School_2008/Hasibovic-Nickel.pdf>;

Petrić, Natalija; Gordana Vidović, (2009). Sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici u Republici Srpskoj. Priručnik za subjekte zaštite, Vlada Republike Srpske, Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova, Banja Luka, str. 105-122.

Bakšić Muftić, Jasna, (2006). Ženska prava u sistemu ljudskih prava. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, s. 314.

¹⁶ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 22/00.

¹⁷ „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 i 67/13.

rješenje, sa razlikom u visini zapriječene kazne za osnovni oblik djela¹⁸, imaju i Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine¹⁹ i Krivični zakon Brčko distrikta²⁰. Ovi zakoni djelo nasilja u porodici svrstavaju u grupu krivičnih djela protiv braka i porodice, čime se zakonodavac opredijelio da su brak i porodica, a ne integritet žrtve, vrijednosti koje se štite.

Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske iz 2007. godine²¹, u okviru mjera za obezbjeđenje prisustva osumnjičenog, odnosno optuženog, radi uspješnog vođenja krivičnog postupka, uvedene su i mjere zabrane, među kojima i zabrana posjećivanja određenih mjesta ili područja i zabrana sastajanja s određenim licima (član 185, stav 1, tačka b i c). Već u toku istrage tužilac može predložiti sudu da licu koje je osumnjičeno, između ostalog i za nasilje u porodici, izrekne mjeru zabrane posjećivanja određenog mjesta ili područja, što može da obuhvati i dom optuženog, kao i zabranu sastajanja sa određenim licima, što se može odnositi i na članove porodice prema kojima je vršio nasilje. Po mišljenju Svetlane Marić, sutkinje Okružnog suda u Banjoj Luci, „iako je svrha ovih mjera uspješno vođenje krivičnog postupka, kada se ima u vidu specifičan porodični odnos između žrtve i učinioca nasilja u porodici, da je ovim mjerama moguće obezbijediti zaštitu žrtvi nasilja u porodici i spriječiti počinioca u daljem vršenju nasilja prema članovima porodice“²². Ovo mišljenje dijele i predstavnice akademske zajednice, ističući da je prerano govoriti o efektima ovih mjera na zaštitu žrtava, ali da se „bar sa normativnog aspekta, može reći da se navedenim mjerama zabrane omogućava adekvatnija pravna zaštita žrtava u okviru krivičnog zakonodavstva“²³. U slučaju da osumnjičeni ili optuženi ne ispunjava obaveze naložene mjerom zabrane, sud je u mogućnosti odrediti dodatnu mjeru zabrane, ili odrediti pritvor (član 190, stav 2). Ove mjere zabrane uvedene su i u zakone o krivičnom postupku Federacije

¹⁸ Članom 208. stav 1. Krivičnog zakona Republike Srpske zapriječena je novčana ili kazna zatvora do 2 godine, dok je članom 222. stav 1. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine zapriječena novčana ili kazna zatvora do 1 godine, kao i stavom 1. člana 218. Krivičnog zakona Brčko distrikta. Zapriječene su oštrije sankcije ukoliko se djela čine upotrebom oružja, opasnog oruđa ili drugog sredstva kojim se može teško ozlijediti tijelo ili narušiti zdravlje, ako je vršenjem krivičnog djela član porodice teško tjelesno ozlijeđen ili mu je zdravlje teško narušeno, ili je djelo učinjeno prema maloljetniku, ili je nastupila smrt člana porodice kojeg je prethodno zlostavljao ili ko liši života člana porodice kojeg je prethodno zlostavljao.

¹⁹ „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05 i 42/10.

²⁰ Prečišćeni tekst, „Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 47/11, ispravka 52/11.

²¹ „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 29/07 i 68/07.

²² Marić, Svetlana, (2009). Postupanje pravosudnih organa u slučajevima nasilja u porodici. Sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici u Republici Srpskoj, Priručnik za subjekte zaštite, Vlada Republike Srpske, Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova, Banja Luka. 123-147, vidi s. 130.

²³ Marković, Ivanka, (2008). Pravna zaštita žrtava nasilja u porodici u Republici Srpskoj. Temida, Viktimološko društvo Srbije i Prometej, Beograd. 5-24, vidi: s. 8.

Bosne i Hercegovine²⁴ i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine²⁵. Nažalost, mogućnost koja je otvorena ovim mjerama, u praksi se, barem za sada, ne koristi dovoljno, iako bi se njihovom dosljednom primjenom omogućilo da se mnogi postupci koji se vode u predmetima nasilja u porodici završe osuđujućom presudom.

*Često upravo zbog negativnog uticaja osumnjičenog, oštećena lica ili drugi članovi porodice, koji imaju saznanja o učinjenom nasilju, koriste zakonsku privilegiju da ne svjedoče u krivičnom postupku protiv osumnjičenog (koji im je suprug, roditelji ili dijete), dok drugi svjedoci, koji nisu privilegovani, nisu spremni da potpuno i istinito svjedoče o svemu što im je poznato. To je jedan od uzroka zbog kojeg tužilac ne može prikupiti dovoljno dokaza o učinjenom djelu i odgovornosti učinioca, te ne pokreće ili pak obustavlja već pokrenute istrage, a ukoliko je došlo do suđenja, odustaje od optužbi ili pak sud donosi oslobađajuće presude zbog nedostatka dokaza. Tako znatan broj učinilaca ovog krivičnog djela ostaje nekažnjen, što stvara nepovjerenje žrtava nasilja u porodici u rad pravosudnih organa i uopšte u mogućnost ostvarivanja društvene zaštite od ove vrste nasilja. To nepovjerenje povećava broj neprijavljenih slučajeva nasilja u porodici. Na ovaj način se ne doprinosi suzbijanju ove negativne društvene pojave i ne ostvaruje svrha same inkriminacije, već se na izvjestan način i ohrabruju njegovi učinioci, koja ih ostavlja u uvjerenju da neće snositi nikakve teže posljedice ako se ne vodi krivični postupak.*²⁶

Osim krivičnih zakona, u oba entiteta Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine, 2005. godine usvojeni su i posebni Zakoni o zaštiti od nasilja u porodici²⁷. Ovi zakoni trebalo je da unaprijede sistem zaštite žena žrtava nasilja u porodici putem propisivanja mogućnosti izricanja zaštitnih mjera počiniocu nasilja. Međutim, u praktičnoj primjeni ima mnogo teškoća. Jedna od značajnijih je što se sa donošenjem podzakonskih akata koji je trebalo da propišu načine sprovođenja zaštitnih mjera dugo čekalo. Druga poteškoća, posebno u Srpskoj, odnosila se na razgraničenje između krivičnog djela i prekršaja.

Namjera zakonodavca Republike Srpske da uvođenjem prekršajne odgovornosti za počinjeno nasilje u porodici pojača zaštitu žrtve i omogućí vođenje postupaka i za ona djela nasilja u porodici koja se ne bi, po mišljenju zakonodavca, mogla podvesti pod krivično djelo, dovela je, međutim, do situacije da su se u praksi počele podnositi prekršajne prijave za sve oblike nasilja, izuzev onih koji su kvalifikovani težom posljedicom.

²⁴ „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09 i 12/10.

²⁵ Zakonom o izmjenama Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine iz 2009. godine (članovima 140 a – f), „Službene novine Federacije BiH“, broj 9/09, kao i Zakonom o izmjenama zakona o krivičnom postupku Brčko distrikta iz 2007. godine (članovima 126 a – f), Službeni glasnik Brčko distrikta, broj 21/07.

²⁶ Marić, Svetlana, (2009), ibidem, s. 132.

²⁷ „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09 i 12/10.

Ovo potvrđuju i rezultati istraživanja koje je tokom 2009. godine provela Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju, a koje je obuhvatilo policiju, centre za socijalni rad, tužioce i sudije. Zapaženo je da se Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske primjenjuje kako bi počinioci nasilja bili (blaže) kažnjeni, umjesto da se koristi za pružanje pomoći žrtvama²⁸. Ovo je u suprotnosti sa međunarodnim standardima kojima se od država traži „da usvoje obuhvatnu legislativu kojom se izričito zabranjuje nasilje nad ženama, predviđaju krivične sankcije, građansko-pravna sredstva (lekovi), mere zaštite i udaljenja, kao i službe za podršku i pomoć, uključujući i skloništa.“²⁹ Druga poteškoća, možda još značajnija, gledajući iz perspektive zaštite žrtava, odnosi se na nedovoljno i neadekvatno korištenje mogućnosti izricanja zaštitnih mjera ustanovljenih ovim zakonima. Međunarodni standardi jasno zahtijevaju i propisuju da zaštitne mjere nisu oblik sankcije počinioca, već oblik zaštite žrtve koji treba da je žrtvama lako dostupan, njihovo izricanje ne smije biti uslovljeno vođenjem bilo kakvog drugog postupka, a njihova primjena i provođenje u praksi trebaju biti što jednostavniji, kako bi žrtvama bilo olakšano korištenje. Nažalost, u Bosni i Hercegovini se dogodilo da je priroda ovih mjera shvaćena na drugačiji način, one se ne smatraju posebnim oblikom pravne zaštite žrtava, već vrstom prekršajnih sankcija počionicima.³⁰ S druge strane, i sami zakoni o zaštiti od nasilja u porodici su doprinijeli ovakvom tumačenju, prije svega propisivanjem zaštitnih mjera sankcijama za zaštitu od nasilja u porodici, kako je bilo navedeno u članovima 8. stav 1. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske i Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine. U isto vrijeme, BiH je jedina zemlja u regionu čija definicija nasilja u porodici „navodi da nasilje u porodici ugrožava uživanje ljudskih prava i sloboda i u kojoj se pominje princip jednakosti“.³¹

Svi gore navedeni razlozi uslovlili su potrebu izmjena Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, tako da su krajem 2012. u Republici Srpskoj, a početkom 2013. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine, usvojeni novi zakoni.³² U Republici Srpskoj, 'novim' zakonom je propisano, u članu 2, da je osnovni cilj zakona zaštita žrtava nasilja u porodici, sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici, kojim se krše ustavom i zakonima zagarantovana ljudska prava i slobode, dok je u Federaciji Bosne i Hercegovine, u članu 3. propisano, između ostalog, da će se međunarodni standardi koje je

²⁸ OSCE, (2009). Nasilje u porodici – odgovor nadležnih institucija i zaštita žrtava u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj, Zapažanja o primjeni Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u praksi nadležnih institucija. OSCE, BiH, s. 8.

²⁹ Nikolić Ristanović, Vesna; Mirjana Dokmanović, (2006), *ibidem*, s. 83.

³⁰ OSCE, (2009), *ibidem*, str. 10.

³¹ Nikolić Ristanović, Vesna; Mirjana Dokmanović, (2006). Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova primena na Zapadnom Balkanu. Izdavačko grafičko preduzeće Prometej, Beograd, s. 77.

³² „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 102/12 i „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj 20/13.

prihvatila Bosna i Hercegovina, a koji uređuju oblast nasilja u porodici, primjenjivati u svim slučajevima radi obezbjeđenja najefikasnije zaštite za žrtve nasilja u porodici. Navedeno upućuje na zaključak da su zakonodavci oba entiteta, već u uvodnom dijelu zakona, usmjerili sve subjekte koji su u obavezi sprečavati i suzbijati nasilje u porodici i štititi žrtvu, da je žrtva u fokusu svih radnji koje preduzimaju i da sve članove zakona treba tumačiti i primjenjivati uzimajući u obzir interese žrtve. Zakon Republike Srpske uvodi institut hitne mjere zaštite žrtava nasilja u porodici: u članu 13. se propisuje da sud može, nezavisno od pokretanja bilo kakvog drugog, 'redovnog postupka', u roku od 24 časa od podnošenja prijedloga za izricanje, a radi otklanjanja neposredne opasnosti, sprečavanja ponavljanja nasilja i garantovanja bezbjednosti žrtve, učinioca udaljiti iz stana i/ili mu zabraniti kontakt sa žrtvom. Pravo žrtve na posebnu podršku mjerom privremenog zbrinjavanja u sigurnoj kući propisuju oba zakona, i u Republici Srpskoj (čl. 15-20) i u Federaciji Bosne i Hercegovine (čl. 32-35). Oba Zakona propisuju obavezu vođenja evidencija i izvještavanja o preduzetim radnjama i mjerama³³, i propisuju obavezu dodatnog usavršavanja službenih lica koja primjenjuju Zakon³⁴.

Važno je pomenuti da u Bosni i Hercegovini još jedan zakon zabranjuje nasilje koje se dešava u porodici. Članom 6. Zakona o ravnopravnosti polova Bosne i Hercegovine³⁵ zabranjuje se nasilje po osnovnu pola i izdvaja nasilje koje se dešava u porodici ili domaćinstvu. Porodični zakoni Federacije Bosne i Hercegovine³⁶, Republike Srpske³⁷ i Brčko distrikta³⁸ na različit način pristupaju regulisanju nasilja u porodici. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine članom 4. zabranjuje nasilničko ponašanje bračnog partnera ili bilo kojeg drugog člana porodice (stav 1) i posvećuje posebnu pažnju postupku zaštite od nasilja u porodici (član 380, stav 1), propisuje da su zaštitu od nasilničkog ponašanja dužni pružiti policija, organ starateljstva i sud za prekršaje (član 380, stav 2) kao i da je policijska uprava dužna odmah po prijemu obavještenja odstraniti i smjestiti u odgovarajuću ustanovu lice koje se nasilnički ponaša ili od kojeg prijeti takva opasnost (član 381), ali i propisuje novčane sankcije za pravna lica, odnosno ustanove koje ne odstrane osobu koja se nasilnički ponaša ili od koje prijeti takva opasnost (član 383, stav 1, tačka n). Porodični zakon Brčko distrikta, na sličan način kao Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, zabranjuje nasilničko ponašanje u porodici (član 3) i postupak zaštite od nasilničkog ponašanja (čl. 288 i

³³ Član 34. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske; član 40. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine.

³⁴ Član 35. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske; član 3. stav 3. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine.

³⁵ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 32/10. Prečišćeni tekst.

³⁶ „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 35/05 i 41/05.

³⁷ „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 54/02 i 41/08.

³⁸ „Službeni glasnik Brčko distrikta“, broj 23/07.

289), te propisuje mogućnost izricanja novčanih sankcija za pravno lice, odnosno ustanovu koja ne odstrani lice koje se nasilnički ponaša ili od kojeg prijeti takva opasnost (član 290, stav 1, tačka j). Porodični zakon Republike Srpske ne sadrži odredbe o nasilju u porodici.

Osim pravne regulative kojom priznaju pravo na život bez nasilja u porodici, vlasti Bosne i Hercegovine su donijele i nekoliko dokumenata kojima izražavaju političku volju da se suprotstave ovoj vrsti nasilja. Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine usvojila je u decembru 2007. godine Rezoluciju o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je donijelo Strategiju prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu za period od 2009. do 2011. godine. Vlada Federacije Bosne i Hercegovine donijela je, drugu po redu, Strategiju za prevenciju nasilja u obitelji za Federaciju Bosne i Hercegovine 2013-2017. godine.³⁹ Vlada Republike Srpske donijela je, a Narodna skupština Republike Srpske usvojila u decembru 2010. godine, Strategiju za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj do 2013. godine.⁴⁰ Osim ovih, osnovnih strateških dokumenata koji se odnose na oblast zaštite od nasilja u porodici, nezaobilazan dokument koji treba pomenuti, iako se ne bavi isključivo nasiljem u porodici, ali ga u jednom dijelu razmatra, je i Gender akcioni plan za Bosnu i Hercegovinu koji je, drugi po redu, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo godine.⁴¹

PODACI O NASILJU U PORODICI U BOSNI I HERCEGOVINI

Osim podataka policije, ne postoje sistematizovani podaci ostalih subjekata koji imaju obavezu da pruže pomoć, podršku i da zaštite žrtve nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini. Ovaj problem je uočio i Komitet Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, koji je u svojim zaključnim komentarima na izvještaj Bosne i Hercegovine razmatran 2006. godine, uputio Bosni i Hercegovini sljedeću preporuku: *Komitet izražava zabrinutost zbog odsustva statističkih podataka o djelima porodičnog nasilja nad ženama, kao i zbog činjenica da takva djela i dalje ostaju neprijavljena i da se i dalje smatraju privatnom stvari. [...] Komitet, takođe, podstiče Zemlju članicu da prikuplja podatke o slučajevima*

³⁹ Tekst dostupan na: http://www.fotoart.ba/gc_userfiles/file/Strategija_za_preveciju_i_borbu_protiv_nasilja_2013_2017%20-%20-%20BOS.pdf, pristupljeno 12.09.2013. godine.

⁴⁰ Tekst dostupan na: http://www.djeca.rs.ba/uploaded/Strategija%20za%20borbu%20protiv%20nasilja%20u%20porodici%20u%20Republici%20Srpskoj%20%20do%202013.%20godine.%20lati_nica.pdf, pristupljeno 12.09.2013. godine.

⁴¹ Tekst dostupan na: http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentarrs/media/vijesti/Documents/130517_GAP%20BiH%20012-2017_FV.pdf, pristupljeno 12.09.2013. godine.

*porodičnog nasilja nad ženama i da, na temelju takvih podataka, nastavi sa izradom održivih strategija za borbu protiv kršenja ljudskih prava.*⁴²

Nažalost, preporuke nisu uticale na rješavanje problema odsustva statističkih podataka o djelima porodičnog nasilja nad ženama u periodu do podnošenja posljednjeg izvještaja Bosne i Hercegovine, koji je CEDAW Komitet razmatrao u julu 2013. godine.

Komitet ponovo preporučuje da se „*prikupljaju statistički podaci o nasilju prema ženama, uključujući femicid, razdvojeni prema polu, starosnoj dobi i odnosu između žrtve i počinioca, i sprovede istraživanje o raširenosti svih oblika nasilja prema ženama i njegovim uzrocima*“⁴³.

Dostupni podaci o prijavljenim krivičnim djelima nasilja u porodicu za 2012. i prvih šest mjeseci 2013. godine ukazuju da se broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici, iz godine u godinu povećava.

Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske o stanju bezbjednosti za 2012. godinu, navodi se da je ukupno evidentirano 267 krivičnih djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, podneseno je 259 izvještaja o počinjenim krivičnim djelima i prijavljeno je 275 izvršilaca. Broj prijavljenih delikata ove vrste je veći za 21,9% u poređenju sa 2011. godinom.⁴⁴ U prvih šest mjeseci 2013. godine evidentirano je 198 krivičnih djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, podnesena su 192 izvještaja o počinjenim krivičnim djelima i prijavljeno je 200 izvršilaca. Broj delikata ove vrste je veći za 69,2% u odnosu na isti period 2012. godine. U istom periodu evidentirana su ukupno 462 prekršajna djela nasilja u porodici, podneseno 399 izvještaja, prijavljeno 475 počinilaca. Broj evidentiranih žrtava nasilja u porodici je 574.⁴⁵

Prema podacima Federalne uprave policije, u 2012. godini je ukupno registrovano 948 krivičnih djela protiv braka, porodice i mladeži, što je za 19 djela (ili 2 %) više nego u uporednom periodu. Ukupno je prijavljeno 988 lica, od kojih je 7 maloljetnika i 371 povratnik u vršenju krivičnih djela. U Informaciji o stanju sigurnosti ističe se da su ovo najbrojnija krivična djela u 2012. godini, te da ih je registrovano 875, jednako kao i u 2011. godini. Za izvršenje ovih krivičnih djela prijavljena su 903 lica, od kojih je i 7 maloljetnika i 343 povratnika u vršenju

⁴² Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, (2006). Zaključni komentari Bosna i Hercegovina, CEDAW/C/BIH/CO/3, s. 5, dostupan na:

<<http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/preporuke/preporuke%20Un%20tijelim%20a/08%20CEDAW%20Zakljucni%20komentari.pdf>>, pristupljeno: 14.04.2012. godine.

⁴³ CEDAW/C/BIH/CO/4-5, Concluding observations on the combined fourth and fifth periodic reports of Bosnia and Herzegovina, distribuiran 25.07.2013. godine, dostupan na: <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/cedaws55.htm>>.

⁴⁴ Ministarstvo unutrašnjih poslova, Informacija o stanju bezbjednosti u Republici Srpskoj za period januar – decembar 2012. godine, s. 7, Informacija dostupna na: <http://www.mup.vladars.net/statistike_pdf/lat/9012984002161550.pdf>, pristupljeno: 14.08.2013. godine.

⁴⁵ Ministarstvo unutrašnjih poslova, Informacija o stanju bezbjednosti u Republici Srpskoj za period januar – jun 2013. godine, s. 6. i 12, izvještaj dostupan na: <http://www.mup.vladars.net/statistike_pdf/cir/8126011551814370.pdf>, 28.08.2013.

krivičnih djela.⁴⁶ U periodu januar–jun 2013. godine registrovana su 442 krivična djela „Nasilje u porodici“, a za izvršenje prijavljena 447 lica. U odnosu na uporedni period, radi se o povećanju za 4,2%⁴⁷.

ZAKLJUČAK

Podaci o rasprostranjenosti nasilja u porodici, sa izuzetkom podataka Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske i Federalne uprave policije, nisu dostupni, odnosno, nepotpuni su i ne ukazuju na rodno zasnovanu prirodu nasilja u porodici.

Zakoni koji omogućavaju izricanje zaštitnih mjera su sveobuhvatni, ali postupci za izricanje mjera nisu usklađeni sa potrebama žrtava, predugo traju i normiraju se i doživljavaju kao kazna za počinioca nasilja, umjesto instrument zaštite žrtava.

Ovo upućuje na zaključak da, bez obzira na sveobuhvatnu pravnu regulativu u oblasti nasilja u porodici i vladine politike i strategije djelovanja, u Bosni i Hercegovini postoje problemi kada je u pitanju zaštita žena koje su preživjele nasilje u porodici. U prilog ovoj tvrdnji govori i percepcija žena o zakonima, njihovom provođenju i zaštiti koju im omogućavaju: *Država nije spremna i nije zainteresovana, ne znaju šta će i kad ga u'ite i privedu! Bude s njima dva sata, priča, sjede, puše, piju kavu i puste ga, 'ajde kući i sijeci drva, peci rakiju, idi, idi, nemoj to više raditi i eto. Možda nekad kazne kad moraju i to je to. Eto. Ne znam, ne znam. A zakon... Kad počnu pričat!... Mili Bože!... i Vi kažete: - Zakon! Po Zakonu bi trebalo davno da zatvori, a on je na ulici a ja sam ovdje zatvorena!* (Izjava je jedne žene žrtve nasilja iz Sarajeva).

INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS IN THE AREA OF DOMESTIC VIOLENCE AND PROTECTION OF VICTIMS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Natalija D. Petrić, Ph.D.

Abstract: Protection of women from violence, including domestic violence represents an obligation that should be clearly articulated in laws, and operational through activity-oriented public policies. Women have rights to life free from violence, and state obligation is to recognize this right, and enable women to enjoy it. In a case of violation of this right, state should secure all needed assistance, support and protection from repeated violence for women. Council of Europe Convention on Prevention and Fighting Violence Against Women and Domestic Violence has been adopted on 7 April 2011, as the first legally binding document on the level of this organization. Among other priorities, key purpose of the Convention is protection of women from all forms of violence, and prevention, punishing, and eradicating violence against women and domestic violence. As the first legally binding document that brings together and

⁴⁶ Federalna uprava policije, Informacija o stanju sigurnosti za 2012. godinu, s. 16, Informacija dostupna na: <<http://www.fup.gov.ba/wp-content/uploads/2013/02/Kriminalitet-2012.pdf>>, pristupljeno: 14.08.2013. godine.

⁴⁷ Federalna uprava policije, Informacija o stanju sigurnosti za period januar – jun 2013. godine, str. 17, Informacija dostupna na: <<http://www.fup.gov.ba/wp-content/uploads/2013/08/Kriminalitet-jan-juni-2013.pdf>>, pristupljeno: 14.09.2013. g.

improves standards in the area of prevention, support, and protection, as well as public policies in the area of violence against women, including domestic violence, the Convention will certainly be a milestone in fighting domestic violence in all member countries of the Council of Europe, including Bosnia and Herzegovina. Data on prevalence of domestic violence in Bosnia and Herzegovina are not available, with the exception of the data gathered by the Ministry of Interior Affairs of Republika Srpska and Federal Department of Police. This means that the data are incomplete and do not point on gender based nature of domestic violence. Laws that are enabling issuing protection measures are all encompassing. However, procedures for using these measures are not harmonized with the needs of victims, they are durable, and are legally defined and perceived as the penalty for domestic violence abuser, instead of protection of women victims. This points at the conclusion that Bosnia and Herzegovina is still facing problems in relation to protection of women survivors of domestic violence, regardless of all encompassing legislation in the area of domestic violence and governmental policies and activity oriented strategies.

Key words: *violence against women, domestic violence.*

LITERATURA

1. Bakšić Muftić, Jasna, (2006). Ženska prava u sistemu ljudskih prava. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
2. CEDAW/C/BIH/CO/4-5, Concluding observations on the combined fourth and fifth periodic reports of Bosnia and Herzegovina, distribuiran 25.07.2013. godine, pristupljeno 12.09.2013. godine na: <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/cedaws55.htm>>.
3. Chinkin, Christine, (2010). The Duty of Due Diligence. Ad hoc Committee on Preventing and Combating Violence Against Women, CAHVIO, Council of Europe, Strasbourg.
4. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, (2011). <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence-against-women/Conv_VAW_en.pdf>, pristupljeno: 5.08.2013. godine.
5. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Explanatory report, (2011). <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence-against-women/Exp_memo_Conv_VAW_en.pdf>, pristupljeno: 5.08.2013..
6. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, (1979). United Nations General Assembly pristupljeno: 17.4.2013. <<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>>.,
7. European Women's Lobby, (2010). European Women's Lobby Position Paper, Towards a Europe Free From All Forms of Male Violence Against Women. EWL Centre on Violence Against Women, Brussels pristup: 27.08.2013. <<http://www.womenlobby.org/spip.php?rubrique62&lang=en>>.,
8. Federalna uprava policije, Informacija o stanju sigurnosti za 2012. godinu, s. 16, Informacija dostupna na: <<http://www.fup.gov.ba/wp-content/uploads/2013/02/Kriminalitet-2012.pdf>>, pristupljeno: 14.08.2013..
9. Federalna uprava policije, Informacija o stanju sigurnosti za period januar – jun 2013. godine, s. 17, Informacija dostupna na: <<http://www.fup.gov.ba/wp-content/uploads/2013/08/Kriminalitet-jan-juni-2013.pdf>>, pristupljeno: 14.09.2013. godine.
10. Gender akcioni plan za Bosnu i Hercegovinu, <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentarrs/media/vijesti/Documents/130517_GAP%20BiH%202012-2017_FV.pdf>, pristupljeno 12.09.2013. godine.

11. Hagemann White, Carol, (2006). Combating violence against women - Stocktaking study on the measures and actions taken in Council of Europe member States. Council of Europe, Directorate General of Human Rights, Strasbourg.
12. Hasibović, Sanin; Manja Nickel, (2008). Governance of Domestic Violence in Central and South-Eastern Europe. Research Centre for East European Studies at the University of Bremen, s. 8, <http://www.changing-europe.org/download/Summer_School_2008/Hasibovic-Nickel.pdf>, pristupljeno 13.08.2013. godine.
13. Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, (2006). Zaključni komentari Bosna i Hercegovina, CEDAW/C/BIH/CO/3, s. 5, dostupan na: <<http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/preporuke/preporuke%20Un%20tijelima/08%20CEDAW%20Zakljucni%20komentari.pdf>>, pristupljeno: 14.04.2012. godine.
14. Krivični zakonik Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 22/00.
15. Krivični zakon Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 i 67/13.
16. Krivični zakon Brčko distrikta, prečišćeni tekst, „Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 47/11, ispravka 52/11.
17. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05 i 42/10.
18. Marić, Svetlana, (2009). Postupanje pravosudnih organa u slučajevima nasilja u porodici. Sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici u Republici Srpskoj, Priručnik za subjekte zaštite, Vlada Republike Srpske, Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova, Banja Luka. 123-147.
19. Marković, Ivanka, (2008). Pravna zaštita žrtava nasilja u porodici u Republici Srpskoj. Temida, Viktimološko društvo Srbije i Prometej, Beograd, s. 5-24.
20. Merry, Sally Engle, (2006). Human Rights & Gender Violence: translating international law into local justice. The University of Chicago, Chicago.
21. Ministarstvo unutrašnjih poslova, Informacija o stanju bezbjednosti za period u Republici Srpskoj za period januar – decembar 2012. godine, s. 7, Informacija dostupna i pristupljeno: 14.08.2013. godine na: <http://www.mup.vladars.net/statistike_pdf/lat/9012984002161550.pdf>,,
22. Ministarstvo unutrašnjih poslova, Informacija o stanju bezbjednosti u Republici Srpskoj za period januar – jun 2013. godine, s. 6. i 12, izvještaj pristupljeno 28.08.2013. godine na: <http://www.mup.vladars.net/statistike_pdf/cir/8126011551814370.pdf>,,
23. Nikolić Ristanović, Vesna; Mirjana Dokmanović, (2006). Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova primena na Zapadnom Balkanu. Izdavačko grafičko preduzeće Prometej, Beograd.
24. Opšta preporuka broj 12 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, (1989). Nasilje protiv žena. General Recommendation No. 12. Violence Against Women. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/reco_mm.htm#recom12>, pristupljeno: 18.8.2013. godine.
25. Opšta preporuka broj 19 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, (1992). Nasilje protiv žena. General Recommendation No. 19. Violence Against Women. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/reco_mm.htm#recom19>, pristupljeno 17.4.2013. godine.
26. Petrić, Natalija; Gordana Vidović, (2009). Sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici u Republici Srpskoj. Priručnik za subjekte zaštite, Vlada Republike Srpske, Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova, Banja Luka, s. 105-122.

27. Petrušić, Nevena; Slobodanka Konstantinović Vilić, (2010). Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije. Autonomni ženski centar Beograd, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš.
28. Porodični zakon, „Službeni glasnik Brčko distrikta“, broj 23/07.
29. Porodični zakon, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 35/05 i 41/05.
30. Porodični zakon, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 54/02 i 41/08.
31. Schneider, M. Elizabeth, (2000). Battered Women and Feminist Lawmaking. Yale University Press, New Haven and London.
32. Strategija za prevenciju nasilja u obitelji za Federaciju Bosne i Hercegovine 2013-2017. godine, <http://www.fotoart.ba/gc_userfiles/file/Strategija_za_prevenciju_i_borbu_protiv_nasilja_2013_2017%20%20-%20BOS.pdf>, pristupljeno 12.09.2013.
33. Strategija za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj do 2013, <<http://www.djeca.rs.ba/uploaded/Strategija%20za%20borbu%20protiv%20nasilja%20u%20porodici%20u%20Republici%20Srpskoj%20do%202013.%20godine.%20latinica.pdf>>, pristupljeno 12.09.2013. godine.
34. UN Deklaracija o eliminaciji nasilja protiv žena je *soft law*, dakle pravno neobavezujuća, a Opšte preporuke CEDAW Komiteta smatraju se komentarima Konvencije. Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama, (1993). Nasilje nad ženama - prepreka razvoju. Međunarodni dokumenti, ur. Ignjatović, Tanja, Autonomni ženski centar, Beograd, 2005. <<http://www.womenngo.org.yu/publikacijedp/medjunarodni%20dokumenti.pdf>>, pristupljeno: 18.8.2013. godine.
35. United Nations, (2006). In-depth study on all forms of violence against women, Report of Secretary General, <<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/419/74/PDF/N0641974.pdf?OpenElement>>, pristupljeno: 11.08.2013. godine.
36. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09 i 12/10.
37. Zakon o postupku zaključivanja i izvršavanja međunarodnih ugovora, „Službeni glasnik BiH“, br. 29/00 i 32/13
38. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj 20/13.
39. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 102/12.
40. OSCE, (2009). Nasilje u porodici – odgovor nadležnih institucija i zaštita žrtava u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj, Zapažanja o primjeni Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u praksi nadležnih institucija. OSCE, Bosna i Hercegovina.
41. Zakon o ravnopravnosti polova Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 32/10. Prečišćeni tekst.